

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVII-ik évf.

Julius—Augustus. 1892.

4-ik füzet.

A STUNDISTÁK ÉS AZ OROSZ EGYHÁZ.

A vallási fejlődés ama tünetei között, melyek a jelen korban az orosz egyházban mutatkoznak, a keresztény gondolkozás és mivelődés szempontjából különösen figyelmet és rokonszenvet érdemel az 1860 körül keletkezett, ugynevezett stundismus.

Ez egy szabad szellemű vallási mozgalom és újabb bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a régi, csupán szertartásos egyházak valóságilag megszűntek éltető hatalom lenni és másfelől arra, hogy a hol az emberi lélek korunkban eszmélni kezd, egész valójával egy vagy más alakban azt a vallási irányt ragadja meg, mely a szabad-
elví kereszténység.

Ily iránynak azonban, az orosz egyházban; mely minden tudománytól és szabad gondolkozástól elzárkozik s melynek a száz évek alatt csak öregsége, türelmetlensége, csak zsarnoksága nőtt, de szellemileg elé nem haladott, nincs hona. És a stundismusnak a mily érdekes, épp oly szomorú története, sorsa van.

Katalin czárnő uralkodása óta az orosz népből időről-időre sokan kerestek munkát a német települőknél, hol jobb bánásmódban részesültek s hol lassanként rájöttek arra, hogy ők is emberek, mint uraik. Közülök többen megtanultak olvasni, írni; s az evangéliumot olvasva, mintha új világ tárult volna fel szemek előtt. 1860-ban kezdték egy Oniscsenko nevű egyén és társai hirdetni amaz új nézeteket, melyek ma — a heti összejövetelek meghatározott óráiról (Stunden) nevezve — *stundismus* név alatt ismeretesek.

„Az Istent lélekben kell imádni és a lélek szabad levén, a mi istentiszteletünknek is hasonlóan szabadnak kell lenni a szertartások és formák nyügeitől“ — ezt hirdették mindenekelőtt az új vallás apostolai. Az orthodox papoknak meg, kik a szentségek kiszolgáltatását a rendesnél olcsóbb díjért ígérték, vagy pedig nagyobb összegért az azokkal való élestől a teljes felmentést, azt mondták: „a mi Idvezítőnk a mi egyedüli papunk.“

A hit szabályozójául kizárólagosan az új szövetséget fogadták

el és mindazokat a tanokat és vallási gyakorlatokat, melyek az ő véleményük szerint, nem ennek a tanításán alapulnak, mint szükségtelen felesleges dolgokat, elvetették, így a szentségeket, a szentek buzbenjárását, a halottakért való imádkozást, a képimádást, a böjtölést, az esküt, a papuralmat stb. és annál nagyobb határozottsággal, mivel úgy találták, hogy ezek közül nem igen van egyiknek is hatása a népre.

A hitnézetekre nézve különben nagy szabadságot engednek, mert „az emberek szükségai és tehetségei egymástól nagyon különbözök.“

Egyik legfőbb és állandó tanuk, melyre nézve mindnyájan egyeznek s a mely nélkül a többi keveset ér, a felebaráti szeretet. „Az Isten szolgálata a másokért való élés és az önmagunkra nézve való lemondás.“ „Az Isten szeretet és a mit ő tőlünk kíván, az egymásnak a szeretete, kik az ő képei vagyunk, nem templomok és viaszgyertyák, s festett képek és myrhák.“ És ez elv szerint törekeshetnek átalakítani életüket is. A stundista attól a percztől fogva, hogy megtért, megszűnik mint egyén létezni és azután mint az emberiség alkotó része él és cselekszik; mert bár hitsorsosaikra nézve a szoros rokonság eszméjét ápolják és tartják fenn, de éppen oly tüzzel hirdetik az egész emberiség testvériségét is. S felebaráti szeretetük nem szorítkozik csupán pénz és javak adására, hanem ők maguk-magukat is adják ezekkel, a bebörtönzöttek és száműzöttek földeit megmivelve,¹⁾ épületeiket megjavítva s gyermekeiket felnevelve. Ebben az iskolában tanulta a nagy orosz regényíró, Tolstói gróf azt az egészséges, helyes tant, hogy az adománynak csak úgy van értéke, ha benne van az adományozó is, mert az adományban az a fő, hogy másokkal a szükségben osztozunk, s nem az a mit adunk.

S minthogy ez náluk nem csak elmélet, hanem mindennapi gyakorlat, nem lehet csodálni, hogyha a stundisták magas erkölcsisége iránt barátai és ellenségeik egyaránt bámulattal vannak eltelve. Még az orthodox lapok is, melyek hitnézeteik ellenenydörögnek, csak dicsérni tudják az ő erkölcsiségüket. „A stundisták erkölcsisége valóban bámulatos.“ „Nem lopnak, nem részegeskednek, nem esküdöznek s az élet minden viszonyaiban úgy viselik magukat, mint valódi keresztények.“ „Családi életük példányszerű“ „és azokban a helységekb, hol ők laknak, büntény csaknem alig fordul

¹⁾ A stundisták nagyobb részint földműves emberek, de a mi az orosz egyház más felekezeteinél ritka, a miveltebb osztályból is számosan vannak közöttük.

elé." A mit Nagy Péter, Katalin és I. Sándor ukázaikkal nem tudtak elérni, melyekben a népet templomba járásra és bűneik megváltására kötelezték, hogy erkölcsiségét emeljék, a stundisták elérték azt az ő józan keresztény tanaikkal. A stundismus néhány év alatt megszeterjedő, bámulatatos hódítást mivelt és mint megifjító, mint hatalmas miveltségi tényező kezdett feltűnni az orosz társadalomban.

És már itt kezdődik a stundismusnak a hivatalos orosz egyházzal való küzdelmes harca. Az orosz egyház ily vallási és társadalmi hatalmat, ily szabadságelemet meg nem tűrhetett s 1865-ben megtette az első lépést az új vallásfelekezet eléhaladásának megakadályozására. Egy pap az esperesének azt a jelentést teszi, hogy a stundisták szerdán és pénteken tejet isznak, hymnusokat énekelnek és az új szövetséget olvassák. Ezt elégnék találják arra, hogy a kormány beavatkozásáért folyamodjanak, mely az illető kerületbe aztán biztost küld ki, ki titkos jelentésében a stundismus legveszedelmesebb és legvétkesebb vonásának a keresztény testvériség elvét mondja, „mert a kölcsönös szolgálat és szeretet szoros köteléke a felekezet minden tagjait egy testbe egyesíti.”

A papok felsőbb hatóságaiktól azt az utasítást kapják, hogy igyekezzenek a hitehagyottakat annak a kétségbevonhatatlan igazságnak a hangsúlyozásával befolyásolni, hogy az orthodox egyházon kívül nincs üdvösség.

A kik e befolyásnak nem voltak hajlandók engedni, a rendőrségtől elzárattak, hogy aztán annál könnyebben állíttathassanak az egyházi tanácsok elé, hol mindenféle kérdésekkel kinoztattak és szidalmaztattak. A stundisták tiszteletet tanusítanak a papság iránt és minden feltett kérdésre nyíltan felelnek, csupán a miatt panaszkodnak, hogy őket az evangelium olvasásáért és annak tanításai követeiséért elzárják.

Mindez azonban csak a tiszteletet növelte irántuk. A hivatalos egyház ekkor ahhoz, a tőle megszokott mentőeszközhöz folyamodik, hogy a törvényszéki eljárás helyet járjanak el a stundistákkal szemben közigazgatásilag, de ezt II. Sándor czár és tanácsosai megtagadták. A következmények azt mutatták meg, hogy nem az egyház papjai, hanem a ministerek tévedtek számításaikban.

Lehetetlen mindazokat a titkos jelentéseket felsorolni, melyeket ekkor papok és püspökök irtak s melyek ma halomszámra állanak a zárdák és egyháztanácsok levéltáraiban. Csak azt lehet sajnálni, hogy azokat nem inkább alávaló, hitvány kémek tették, kik

az ártatlan vérén élnek, sem mint a kegyelem és szeretet Istenének szolgálói. A boszszuállás ama vérszomjazása, a gyűlölet ama vad tüze, mely ez okmányokból kilehel, íróikat méltóvá teszük arra, hogy a legkegyetlenebb hitüldözők közé soroztassanak.

Terlecsky nevű atya, kit a kievi érsek az elveszett juhokhoz térítőül küldött, a stundisták elnyomására e tervet ajánlotta: 1. Szorosan meg kell tiltani a biblia-olvasást és az imára való összejövetelt, és hogy titokban éjszaka se gyűlhessenek össze, mindazokhoz a házakhoz, hol stundisták gyaníttatnak, katonaságot rendelni; 2. A stundista igehirdetőket minden vizsgálat és törvényes eljárás nélkül a sziberiai bányákba súlyos rabságra küldeni. Hasonló terveket terjesztettek fel más papok is. És hogy a kormány annál kevésbé térhessen ki előlük, egy rakás váddal is megtoldották, így például, hogy a stundisták a szent képeket öszszetörök, a papokra roszzsat mondanak, a szentségeket nem becsülik és a templomokat istálókká akarják átfordítani. Lehet, hogy e vádak némelyike valóságban alapult; lehet, hogy szent képeket törtek össze; bizonyos, hogy a különböző szentek tiszteletére rendelt napokat nem tartották meg; s több mint valószínű, hogy nem mindig rejthették el ellen-szenyüket Vladimír, Olga és az orosz Pantheon több más szentjei iránt; de hogy uralkodóellenesek, politikai öszszeesküvők lettek volna, mely váddal a papság annyiszor illette, ebben semmi igaz nem volt. De azért e vádat újra és újra felhozták ellenük és sürgették a világi hatalom közbelépését.

A törvényszékek a vádlottakat rendesen ártatlanoknak találván, az egyház egy régi törvény alapján az eretnekeket kezdette kolostorokba záratni, és „bűnvallásra“ kényszeríteni. De e kísérletnek sem lett eredménye, mert még csak egy lelket sem tudtak az orthodox egyházba visszateríteni, bár éhezették és kinozták őket. „Ti kiveszitek belőlünk az életet, — kiáltott fel az egyik stundista, — az Istenért, hagyjatok minket békében. Nem ti fogtok a jövő életben a mi tetteinkért számon kéretni. Közöltétek velünk egyházatok izenetét, és mi azt nem fogadtuk el. Megtettétek kötelességeket, most kérünk, hagyjatok minket békében.“ Egyik térítő pap jelentésében elég öszzintességgel ezeket írta: „Az eretnekek most már tényleg gyűlök az orthodoxiát és papságát és többé nem hallgatnak reánk“; a másik meg: „A tény az, hogy ezek az emberek vagy nem hibások, vagy pedig a mi folytonos kérdésünk és vallatásaink megkeményítették szívüket.“ A polgári hatóság is végre megsokallotta a papok magaviseletét, és a khersoni kormányzó a kerületi érseket

arra figyelmeztette, hogy az orthodoxia csak nyerni fogna, ha az esztelen, vakbuzgó papok helyett értelmesebbeket küldenének téri-tőkül. Az érsek erre elég különösen azt felelte, hogy neki nincs bizalma értelmes papok működésében, de feltétlenül szükségesnek tartja, hogy a polgári hatóságok megszabadítsák az egyházat a stundistáktól.

E közben az új vallásfelekezet állhatatosan haladt a maga útján előre, imádkozva, keresztény szeretetet gyakorolva, hivei számát szaporítva, sok szerencsétlent és elvesztett a józan munkás életnek és a társadalomnak visszaadva.

De a népnek emez erkölcsi ébredése csak eleven széngyűjtés volt a papság fejére, mely most már kettőzött erővel törekedett a stundismus kiirtására, vagy legalább visszaszorítására. A polgári hatóságokat sikerült nekik fellármázniok s beavatkozásra bírniok. És a mikor következőleg a stundisták azt a bátorságot vették, hogy a ministerekhez és kormányzókhöz engedélyért folyamodjanak az iránt, hogy az evangéliumot otthon, saját házuknál olvashassák és az orthodox földmivesek vasárnapi korcsmai gyűléseiktől minden gyanúsítás és büntetés nélkül távol maradhassanak, nem csak hogy nem nyerték meg, hanem azokat, a kik újólág csatlakoztak hozzájuk, kegyetlenül megkorbácsolták, a mozgalom vezetőit sötét börtönbe vették és az istentiszteletben való részvételért minden stundistát minden egyes esetben tizenöt forintra büntettek. De ez még nem volt elég. A kerületekbe erélyes kormánybiztosokat küldöttek ki, hogy a papokkal az eretnekek megtérítésének áldatlan munkájában együttműködjenek, kik aztán derékül is megfeleltek az eléjük szabott feladatnak. Közülök az egyik, kit a kievi kormányzóságba a stundisták főhelyére küldtek, s kit az ő szellemi szövetségesei is az egyházi hivatalos lapban úgy jellemeztek, mint neveletlen, durva, ostoba vén embert, ki csaknem mindig részeg, — a legdurvább módon rontott be az imaöszszejöveletekre és hurczolta a férfiakat és nőket, a kiket ott talált, minden vizsgálat nélkül a börtönbe.

A khersoni kormányzó újabb panaszára, hogy a papok több kárt csinálnak, mint hasznot a stundisták folytonos és igazságtalan üldözése által, a kerületi érsek elhatározta, hogy más, kevésbé harcziás módszerhez folyamodik, és egy napon a polgári hatóságokat azzal a felfedezéssel lepte meg, hogy ő megtalálta a biztos módot, melylyel végleges csapást lehet mérni az eretnek-mozgalomra. Azt mondotta, hogy magához fogja hivatni Ratusnyt, a stundisták e befolyásos vezérét, a kit többször próbált, de hiába Szibériába kül-

detni, és neki azt az ígéretet fogja tenni, hogy az orthodox egyház papjává szenteli, ha meggyőződését megtagadja és hitsorsosait megcsalja. Ez nagyon különös terv volt egy érsektől s nagyon sajtáságos világot vet az orthodoxoknak a kereszténységről és erkölcsiségről való fogalmaira, de a hatóságok azt elfogadták és az érsek hozzá látott terve kiviteléhez. Ratusnyt elhivatva, felajánlotta neki az egyházi méltóságot, a fényes nagy állást, vallási meggyőződése megtagadásáért, de nem kis meglepetésére a stundista vezér nagyobb kincset talált az Isten ígéretében, mint az emberek kedvezésében és születésjogát nem akarta egy tál lencséért eladni.

Az orthodox egyháznak, ugy látszik, nem maradt más hátra, mint hogy ismét a régi módhoz térjen vissza. És kísérlete most inkább sikerült, mint előbb. A vezető stundisták hithagyásért és vallásuk terjesztéseért — melyek Oroszországban a büntetés mértékére a gyilkolással soroztatnak egy osztályba — a hatóságoktól vizsgálati fogságra vettek. A tanuk vallomása nem sok világot derített az eretnekek hitnézeteire, de azt egészen világossá tette, hogy erkölcsi magaviseletük kifogástalan. „Tolvajok, részegesek, kicsapongó emberek nincsenek közöttük“ — vallotta az egyik tanu, „sőt a helység csavargóiból a legbecsületesebb emberek lettek, a hogy a stundisták felekezetéhez csatlakoztak.“ A két főbb stundista Ratusny és Tsimbal kijelentették, hogy ők maguk is a leggyalázatosabb életet éltek, azelőtt hogy stundistákká lettek. E nyilatkozatok mély hatást gyakorolván a bíróságra, a stundistákat, mint ártatlanokat, felmentették. A *Golos*, a legtekintélyesebb orosz napilap, e tárgyalásokról szólva, ezeket írta: „Mintha az első keresztény korszak jelennék meg szemünk előtt s másfelől a szent inquisitio sötét korszaka, égetéseivel és gyilkolásaival. Egy csomó egyenes lelkű, becsületes munkás emberről van itt szó, kik azért, mert összezejőnek az evangeliumot olvasni és annak tanításai szerint igyekeznek élni, társadalom és állam iránti kötelezettségeiket lelkiismeretesen teljesítve, a tolvajokkal egy osztályba soroztatnak és börtönbe vettetnek.“ Ez nagy diadal volt a stundistákra nézve és a stundismus 1883-ban Kiev, Kherson, Volhynia, Poltava, Ekaterinoslav, Orel kormányzóságokban és a Doni Kozákok földjén jelentékeny hódításokat tett.

E győzelemnek azonban nem sokáig örvendhetett a stundismus. A mit a szabadelvűen gondolkozó II. Sándor czár uralkodása alatt nem tudtak az orthodoxok kivinni, az lehetséges lett III. Sándor czár alatt, kiről *Lanin* — a kitől mindezeket az adatokat veszszük — (The Tsar persecutor, by E. B. Lanin Contemp. Rev. 1892.)

azt mondja, hogy a legszarnokabb uralkodó, kit Rettenetes Iván óta az orosz nép ismert. Különösen az utóbbi öt-hat év alatt minden törvényes forma félre tetetett a stundistákkal szemben és korbácsolás s bebörtönzés napirenden vannak oly férfiakra és nőkre nézve, kiket más országokban jó polgároknak és a társadalom jóltevőinek tekintének.

Az egész Oroszországban a stundisták a legerkölcösebb és legszorgalmasabb polgárok. És mégis az egyház az állammal kezét fogva el akarja őket törülni a föld színéről.

A mult évi, Moszkauban tartott egyh. tanács kimondotta, hogy a kormánynak ajánlani fogja, hogy az eretnekek mindenikének utle-velébe beléírassék, hogy stundista, és hogy a főbb stundisták nevei ragasztassanak ki az ország minden közhelyein, vasutakon és kikötőkben; továbbá, hogy egy stundista ifjut se részesítsenek az önkéntes katonai szolgálat kedvezményében, hogyha az orthodox egyház szertartásait nem ismeri és az előirt orthodox imákat nem hajlandó elmondani. A rendőrség hatalmaztassék fel, hogy a stundistákat az orthodox templomokba való menetelre kényszerithesse, mikor az ő vallásuk ellen tartanak beszédeket. Ne engedtessék meg, hogy a stundisták földet vásárolhassanak. Családjaikat kérlelhetlenül fel kell oszlatni, a gyermekeket szülőiktől elszakítani és felnevelésre idegeneknek kiadni. Minden stundistát, kit a biblia olvasásán vagy a hitsorsosaival való együtt imádkozáson érnek, további eljárás nélkül Szibériába kell küldeni. — Hogyha az orthodox egyház valaha jótétemény volt Oroszország népére nézve, már rég megszűnt az lenni. Az orosz egyház áldása most irtózat és átok.

Mult évi ápril hóban egy iparos és társa, mert megengedték, hogy házukban a stundisták istentiszteletet tartsanak, 400 forintra büntetettek és juniusban ugyanazokat hasonló esetért 500 frt bírsággal sujtották és e mellett azzal a tilalommal, hogy két évig nem hagyhatják el a várost. Sürgős üzletügyek azonban ezt másként kívánták s az egyik az odessai kormányzónál kérelmezett, hogy rövid időre távozhassék a városból. „Ah, te stundista vagy“ — kiáltott dühvel a kormányzó, — „ah, te tolvaj, gazember, hogy merészelted az orthodox egyházat elhagyni? . . . Szibériába küldlek!!!!“ — „A mint Isten akarja“ — felelte egyszerűen a stundista. „A mint Isten akarja, ugy? te . . . Takarodj szemem elől, te . . .“ És az egyszerű hívő oly magatartással távozott, melylyel kétségtelenül a vérpadra is rálépett volna.

Száz meg száz családdal bántak hasonló módon. Büntetést

büntetés követett és hogy az elzárástól ne menekülhessenek, a pénz-bírságot 900 frtra emelték fel, mi ezereket juttatott koldusbotra. Sokan, hogy a végleges romlástól megmentsék magukat, birtokaikat eladták és keletre vándoroltak. Csak a kievi kormányzóságból ezren felül mentek Orenburgba Szibéria határaitra, remélve, hogy ott talán békében lehetnek, miben alighanem csalódní fognak. Többen jöttek Romániába is, hol mint bérlők és cselédek települtek le. Az otthon maradottak élete rettenetes. Képzeltetni, hogy mennyi korbácsolás, mennyi bebörtönzés és száműzetés, mikor még mintegy 200,000 stundistát kell visszatéríteni, vagy az országból kiirtani. A stundistákhoz való csatlakozásért most a legkisebb büntetés nyolcz hónapi börtön, mi azonban rendszeren további szenvedésnek kezdete.

De bármily nagy vétek is a biblia-olvasás és a közös imádkozás, ez még csak kicsinység a predikálás és tanítás vétkéhez mérve, melyet egynek tekintenek a felségsértéssel és hazaárulással. Volhyniában egy igehirdetőt minden polgári jogaitól megfosztva, száműzték a Kaukázusba; egy másikat meg öt hónapi börtön után Gerusiba; Persia határára, hol az élet kedvezőtlenebb, mint Uj-Caledóniában, Bogdanovot ezer mértföldre a birodalom tulsó határára dobták ki; a negyediket Közép-Ázsia vad sivatagjaira; a belgorodit meg raböltönyben, fejét félig leborotválva és nehéz lánczokba verve küldötték Tulsó-Kaukázusba.

Ujabbán már azt a különbséget se akarják ismerni, melyet addig a magukat szenvedőlegesen viselő hivek és a vallást terjesztő stundisták közt tettek. Így a mult évi mártiusban nyolcz egyszerű stundistát azért, mert nem akartak az orthodox istentiszteleten megjelenni, polgárilag halottnak nyilvánítottak és száműzték élethossziglan Tulsó-Kaukázusba; Balta városból tíz családot, melyek a mult nyáron tértek a stundistákhoz, a kormányzó letartóztatva és minden polgári jogaiktól megfosztva, Szibéria legtávolabbi részeibe rabságra hurczoltatott, honnan csak a halál fogja őket megszabadítani.

Egy másik változás a hatóságok magatartásában, hogy a kormányzók a helyi hatóságokhoz titkos rendeleteket küldenek és egy tollvonással semmisítnek meg minden polgári és emberi jogokat. Így egy kerületben közelebről a birtokosokat arra kényszerítették, hogy kötelezvényeket irjanak alá, mely szerint eme veszélyes vallásfelekezet tagjainak nem adnak munkát, és a kiket már közülök felfogadtak, azokat el fogják bocsátani. E földönfutók most azoknak a szerencsétleneknek a számát szaporítják, kik az éhhalállal küzdenek, mely inséget a kormány így valósággal mesterségesen idézett elé. A kik

a pénzbüntetések és börtönzések által szórattak szét, azoknak egy része a vendégszerető Odessában keresett menedéket, hol a törököktől, persáktól, örményektől és görögöktől kaptak munkát és foglalkozást.

„Börtön“, „száműzetés“, „polgári jogok elvesztése“, — melyek az orosz keresztények annyi ezreinek a története — e szavak jelentését csak akkor lehet valóban megmérni, ha tudjuk, hogy mit tesznek azok az oroszok országában.

Lassotsky, a stundisták egyik legbuzgóbb és önfeláldozóbb vezetője, a bebörtönzés három nemén ment keresztül. Miután a rettenetes vizsgálatokat és istenítéleti próbákat kiállotta, melyeknél inkább elviselte volna a halált, 1889-ben a kievi kormányzótól azt a rendeletet kapja, hogy hét nap lefolyása alatt távozzék a kerületből és vonuljon a khersomi kormányzóságba. Ez nagy csapás volt egy már nem ifju és nagy családú emberre, de mit volt mit tennie, vagyonát el kellett hogy adja és családjával együtt távoznia. Értelme és becsületossége azonban az új helyen jó állást szerzett neki, jószágfelügyelő lett és jól mentek dolgai. Alig hogy a rendőrség erről értesült, egy újabb rendelet Bessarábiába száműzte. Minthogy már pénze kevés volt, a 130 mérföldnyi utat a legégetőbb nap hevében gyalog kellett családjával együtt megtennie. Rövid időn itt is boldogult, magát és övéit munkájával fenn tudta tartani, mire a kormányzó azt rendelte, hogy hagyja el a helyet és költözzék Krimeába.

Egészségében megrongálva érkezett új rendeltetés-helyére, hol már nehezebben lehetett munkát kapni, de mégis minden lehető megtett családja fentartására, a mikor megérkezése után tiz nappal a hatóságok innen Gerusiba, a persiai határra parancsolják, hol élete hátralevő részét töltheti.

Ujabbban a stundistáktól megtagadták azt a jogot is, melyet az orosz törvény a legnagyobb gonosztevőknek is megad, hogy nejeik őket gyermekeikkel együtt a száműzetésbe is követhessék, és a nőknek választaniok kellett a között, hogy vagy gyermekeikkel maradnak és elfogadják az *orthodox vallást*, vagy ha férjeiket követik, gyermekeiktől kell megválniok, a kik idegenek kezére bizatnak. Rettenetes jelenetek játszódtak le, melyeknek a kormányzó úgy vetett véget, hogy a gyermekeket az anyák kebeléről letépette, és teljesen idegenek kezére bizta, lettek légyen azok részegesek, erkölcstelenek, csakhogy orthodoxok. A legelhagyatottabb nőnek is Oroszországban meg van engedve, hogy férjét Szibériába követhesse és gyermekei nevelésének gondját viselje. És ez a jog most megtagadtatik a stun-

distáktól, a legbecsületesebb, legjózanabb és erkölcsösebb polgáraitól a birodalomnak.

Ily előzmények után küldetnek száműzetésbe e nép ezrei. S éppen oly rettenetesek azok a szenvedések is, melyeket az uton kell elviselniök, s melyeknek az egyik stundista barátaihoz irt leveleiben élénk leírását adta. Az eléhezett és ösztetört szerencsétlenek hatvan mértföldnyi fáradságos ut után vérző lábakkal tántorognak bé a börtönbe éjji szállásukra, és a harmadik nap durva kísérlőiktől ismét tovább hajttnak a kietlen utakon. Mikor az éhségtől és fáradságtól agyongyötörve pénzt adnak őröknek, hogy számukra kenyeret vásároljanak, a katonák gunyosan mosolyogva köszönik meg az ajándékot, de semmit sem hoznak érte, vagy ha igen, oly valamit, a mit elfogyasztani egy lenne az öngyilkossággal. Sőt hogyha észreveszik, hogy a foglyoknak pénzük van, mindenképp próbálnak kezet tenni arra, s oly erőszakot és kegyetlenséget követnek el, milyen csak a legfélelmesebb vad basi-bozukoktól telhetik. Vállaikra erejükön felüli terheket raknak, és ha nem bírják, lökdösik, taszigálják és "történetesen" meg is ütik; nemcsak, hanem gyakran szuronyaikkal támadnak e szerencsétlenekre, kiknek sorsa égbekiáltó.

Ez még nem minden. . . . De a többit a papiros sem tűri meg.

Ily áron adja a szent orthodox egyház az oroszoknak azt a kiváltságot, hogy lelkiismeretük parancsait kövessék és Isten törvényeinek engedelmesskedjenek.

A stundismus és Tolstoi gróf új kereszténysége nem a mai orosz világba valók, de idejük el fog jőni, mint a középkori szent inquisitio után a tisztább kereszténységnek.

PÉTERFI DÉNES.

A TOROCZKÓI ISKOLA ÉS TANÍTÓI.

I. ISKOLA.

Toroczkón egyházunk fennállása óta, mindig virágzó fiú- és leányiskola volt 1--1 férfi tanítóval, a leányok tanítója levén egyzersmint organista is. A fiú- úgynevezett aliskola (*particula*) rangban a közép- és falusi triviális iskolák közt állott, tehát magasabb rendű intézet volt, mint egy falusi iskola, s mint ilyen a Consistorium közetlenebb gondozása és felügyelet alatt állott. Ezt mutatja az a tény, hogy ezen iskolára nézve a főconsist. külön szabályokat hozott, utoljára 1781-ben, melyeket időről-időre a szükséghez képest módosított. Tantervét is a Consist. állította meg, mely mindig meg- egyezett középiskoláink alsóbb osztályéival. Közvizsgálat ott is kétszer tartatott évenként, jan. és jun. végén, melyekre a Consist. 1848 előtt többször küldött a maga kebeléből is vizsgáló biztosokat. Püspökünk pedig az ekklezsiában tartott vizsgálatkor a tanítás és tanulás eredményét is vizsgálatuk tárgyává tették.

A gymn. tanterv behozatala előtt a tanulók a Syntaxis bevégezése után poezisre Kolozsvárra v. Tordára mentek, azok, a kik tovább akartak tanulni, mely utóbbi helyen diákokká és keresett magántanítókká is lettek. 1850 után a gymn. tanrendszer itt is életbe lépven a 4. elemi oszt. fölé még 2 gymn. oszt. állíttatott. A tan- nyelv 1848-ig latin azután magyar volt. *1850-ig osztályok voltak:* Kezdők; Sillabizálók; Olvasók; Declinisták; Comparisták; Coniugis- ták; Etimológisták és Syntaxisták. *Tantárgyak* (1821-ben):

A *Syntaxis* (II. gymn.) oszt.-ban: Syntaxis a Molnár-féle gram- matika szerint; Expositio Cornelius Nepos-ból; Constructio; Német olvasás és ejtegetés; Matematikai földrajz s Európa és Ázsia; Nagy káté; Számтан; Erkölcsei szabályok (*Praecepta Morum*); Stylus; Írás; Ének.

Az *Etimológia* (I. gymn.) oszt.-ban: Etimológia és az előbbi oszt. tárgyai, valamint Erdély földrajza.

A *Conjug. és Declin.* oszt.-ban: A Plenior grammatikából Co- niugatiók; Declinatiók; Expositio Langius Colloquiumából; Confessio; Szent történetek; Számтан; stb.

Fontossá tette ez iskolát az *alunnia*. Az ekklezsia buzgó tag- jai ugyanis eleitől fogva 12 sőt néha 16 idegen — rendszeren szé- kely — fiút láttak el élelemmel oly módon, hogy ezek 3 csoportba osztva, minden estéli templomozás után megkántáltak 6—7 házat,